

Η αρχιτεκτονική της ανέχειας

Τάσης Παπαϊωάννου - 29/04/2022

Εισαγωγική εικόνα: Σπίτι Ρομά, λαδοπαστέλ σε χαρτί

Συχνά αναφερόμαστε στην αρχιτεκτονική και την έντεχνη έκφρασή της, σε σημαντικούς αρχιτέκτονες που διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο στην ιστορική της διαδρομή, τη διαχρονική εξέλιξή της, σε εμβληματικά κτίρια που επηρέασαν και συνεχίζουν να επηρεάζουν τον κτιριακό πολιτισμό μας. Αλλά ο πολιτισμός αυτός είναι τελικά ένας και ενιαίος, ή υπάρχουν πολλά είδη πολιτισμού που καθορίζονται από την ταξική προέλευση των διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων που συμβάλλουν στη δημιουργία τους;

Γράφει σχετικά ο Νίκος Πουλαντζάς: «Δεν υπάρχει σε μια κοινωνία ένας μόνο πολιτισμός, γιατί μια κοινωνία είναι διαιρεμένη σε αντιμαχόμενες τάξεις»¹. Αντίστοιχα, δεν υπάρχει και ένας μόνο κτιριακός πολιτισμός ή μία μόνο αρχιτεκτονική. Γιατί η αρχιτεκτονική δεν είναι ποτέ ουδέτερη, έχει χρώμα και μάλιστα

έντονο! Σπάνια λ.χ. στρέφουμε το βλέμμα μας στην «ανώνυμη», όπως έχει επικρατήσει να χαρακτηρίζεται, λαϊκή αρχιτεκτονική. Μια αρχιτεκτονική που χτίζεται δίχως αρχιτέκτονες και τη συναντάμε στις παρυφές των πόλεων, στο περιθώριο όχι μόνο του αστικού περιβάλλοντος, αλλά και του κοινωνικού ιστού. Είναι η αρχιτεκτονική της αυτοστέγασης των φτωχότερων κοινωνικών ομάδων, των «από κάτω», όπως για παράδειγμα οι παράγκες που στήνουν πρόχειρα οι Τσιγγάνοι Ρομά ή οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Ευτελείς ιδιοκατασκευές, ίσα ίσα να στεγάσουν τις οικογένειές τους, δίχως νερό, αποχέτευση και ρεύμα, μέσα στις λάσπες και τη βρομιά. Κατωμένες με ό,τι βρίσκουν πεταμένο σε κάδους απορριμμάτων, σε χωματερές, σε σκουπίδια. Ξύλα, λαμαρίνες, χαρτόνια, παλιά παράθυρα και πόρτες, μουσαμάδες και στην καλύτερη περίπτωση λίγα τούβλα και τσιμεντόλιθους.

Τα προσπερνάμε γρήγορα αυτά τα φτωχικά χαμόσπιτα της ανέχειας, ρίχνοντας περιφρονητικές ματιές για την ενοχλητική και άσχημη εικόνα που παρουσιάζουν. Ίσως κάπου μέσα μας να αισθανόμαστε και κάποιες ενοχές, για τις άθλιες συνθήκες διαβίωσης αυτών των συνανθρώπων μας. Κι όμως, αξίζει τον κόπο να σκύψουμε και να παρατηρήσουμε με προσοχή αυτά τα παραπήγματα, ιδίως εμείς οι αρχιτέκτονες. Γιατί είναι βέβαιο ότι μόνο χρήσιμα συμπεράσματα θα βγάλουμε, μελετώντας αυτή την πρωτόλεια αρχιτεκτονική της ανάγκης. Ίσως να ανακαλύψουμε πίσω από τη μίζερη εικόνα την ευρηματικότητα αυτών των ανθρώπων, την ευφυή επανάχρηση των άχρηστων για εμάς υλικών, στην αγωνιώδη και απελπισμένη προσπάθειά τους να στεγάσουν όπως όπως την ανάγκη τους. Ίσως να ανακαλύψουμε κι αυτό που έλεγε ο Πικιώνης για τους αρχαίους Αθηναίους μετά τον Πελοποννησιακό Πόλεμο, ότι: «Κάνανε αρχιτεκτονική με ό,τι έβρισκαν τριγύρω»².

Τον τρόπο που χρησιμοποιούν τα υλικά σύμφωνα με τις ιδιότητές τους, τοποθετώντας το ένα δίπλα ή πάνω στο άλλο, πάντοτε για να λύσουν βασικά κατασκευαστικά προβλήματα. Ασφαλή στήριξη της στέγης, κλείσιμο των πλευρικών τοίχων, κάλυψη των επιφανειών με μουσαμάδες ή ζελατίνες, για την καλύτερη προστασία από τα νερά της βροχής.

Η λειτουργική οργάνωση του χώρου αναδύεται αυτούσια από τη στοιχειώδη εξυπηρέτηση των αναγκών και του τρόπου ζωής τους. Παρατηρώντας τη δομή τους θα διαπιστώσουμε την τριμερή συγκρότηση στο μέσα, στο ανάμεσα και στο έξω, που χαρακτηρίζει την αρχιτεκτονική στον τόπο μας από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες μας. Θα δούμε ότι πάντα ανάμεσα στον δρόμο και τον εσωτερικό χώρο μεσολαβεί ένα στεγάδι, ένας ζωτικός ημιυπαίθριος χώρος, τόσο σημαντικός για τις καθημερινές δραστηριότητες της οικογένειας.

Κι ίσως τότε να συνειδητοποιήσουμε εκείνες τις ξεχασμένες βασικές αρχές σχεδιασμού, οι οποίες δεν πηγάζουν από μια αμφιλεγόμενη αισθητική θεώρηση της αρχιτεκτονικής, αλλά κατευθείαν από τη ζωή την ίδια. Μην τυχόν, μάλιστα, αποτελούν για εμάς τους αρχιτέκτονες ζωντανά διδάγματα αρχιτεκτονικής; Μήπως δείχνουν, έστω και αμυδρά, έναν δρόμο χαμένο στη λήθη που οφείλουμε να ξαναβρούμε, συνδέοντας την τέχνη και την επιστήμη μας ξανά μ' αυτούς που την έχουν πραγματικά ανάγκη;

Ίσως αυτά τα ταπεινά, καταφρονημένα σπίτια των απόκληρων της ζωής να μας γυρνάνε πολύ πίσω, στην απαρχή της αρχιτεκτονικής. Σ' εκείνο που συγκροτεί τον βαθύ της πυρήνα, την πανάρχαια ιδρυτική της συνθήκη που τη δικαιώνει και την κάνει να υπάρχει. Όχι, δεν είναι υπερβολή ή μια -εκ του ασφαλούς- ρομαντική εξιδανίκευση. Παράγκες υποτυπώδεις, μίζερες, άθλιες, της απόγνωσης είναι! Λησμονημένοι και παρατημένοι από όλους οι άνθρωποι αυτοί, θύματα μιας ανύπαρκτης κρατικής πολιτικής στέγασης των ευπαθών ομάδων, που χαρακτηρίζει δεκαετίες τώρα την ελληνική πολιτεία.

Αντικρίζοντας αυτά τα θλιβερά παραπήγματα, συνειδητοποιείς την ταξική υπόσταση της αρχιτεκτονικής στην πιο ακραία της μορφή! Εκείνης της κατεστημένης των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, απέναντι στην άλλη που χτίζεται από το υστέρημα, «μ' αίμα, πίκρα και λυγμό», όπως λέει το τραγούδι. Κι είναι αυτή η αρχιτεκτονική των «από κάτω», μια αρχιτεκτονική διεθνής, με την κυριολεκτικότερη έννοια του όρου. Γιατί τη συναντάμε παντού και σχεδόν πανομοιότυπη. Από τις φαβέλες της Βραζιλίας και τις παραγκουπόλεις της Ασίας, μέχρι τις υποβαθμισμένες περιοχές των ευρωπαϊκών μεγαλουπόλεων. Φτιαγμένη με τα ίδια υλικά, με τον ίδιο τρόπο, με την ίδια απόγνωση, αλλά και ελπίδα.

Οι υποτυπώδεις καταυλισμοί της απόλυτης ένδειας, η πιο ακραία έκφραση στον χώρο των κοινωνικών ανισοτήτων. Παράγκες χτισμένες ασφυκτικά η μία δίπλα στην άλλη, σαν στρείδια κολλημένα πάνω στον βράχο. Σε παλιές γραμμές τρένων, κάτω από γέφυρες μεγάλων αυτοκινητόδρομων, σε εγκαταλελειμμένες

βιομηχανικές περιοχές, σε υποβαθμισμένα ανενεργά αστικά κενά. Έρχονται να γεμίσουν και να ξαναδώσουν ζωή στο άδειο, στο νεκρό, στο αβίωτο, στο ανοίκειο. Είναι η ίδια η απελπισμένη ζωή που προσπαθεί εναγώνια κάπου να φωλιάσει. Δημιουργεί σιγά σιγά οργανικά σύνολα, πυρήνες κατοίκησης εκεί που πριν από λίγο βασίλευαν η σιωπή και η εγκατάλειψη. Σαν μια ιδιότυπη οικολογική ισορροπία που δεν ανέχεται το κενό κι έρχεται πάντα να το συμπληρώνει, υπενθυμίζοντάς μας ότι ο κόσμος μας πρέπει να γίνει καλύτερος, δικαιότερος, δίχως διακρίσεις!

Παραπομπές

¹ Νίκος Πουλαντζάς, *Ο πολιτικός διανοούμενος Νίκος Πουλαντζάς-Κείμενα 1967-1979*, «Εφημερίδα των Συντακτών».

² Από μια διάλεξή του που είχε παρακολουθήσει πριν από χρόνια ο Αλέκος Φασιανός και μου είχε μεταφέρει τα λόγια του.

Το άρθρο δημοσιεύτηκε στην ΕφΣυν στις 20/4/2022